

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

De Ortv Ac Progressv Artis Typographicae Dissertatio Historica

Mallinckrodt, Bernhard von

Coloniae Agrippinae, 1640

Cap. II. Testimonia veterum & auctoritatis, qui ante Hadrianum Iunium vixerunt, Typographiam Moguntiae inuentam esse affirmantium.

urn:nbn:de:hbz:466:1-11780

CAPVT II.

Auctoritates & testimonia veterum, qui ante Hadrianum Iunium vixerunt & scripserunt, typographiam Moguntia inuentam esse affirmantium.

PRImus igitur in arenam prodeat IOHANNES TRITHEMIUS SPANHE-
 MENSIS ABBAS grauissimus in rerum Germanicarum historijs au-
 ctor, qui An. 1461. vt ipsemet scribit in Chron. Spanheimensi, non autem
 1462. vt vult Bucholtzerus in Indice Chronol. nec 1460. vt Henricus Panta-
 leon in vitis Germanorum adnotat lucem aspexit, ac puero etiam tunc Iu-
 nio senex decessit an. 1519. ætat. 57. vt scribit Bellarminus de scrip. Eccles. seu
 verius 58. si de natalitio Anno ipsimet Trithemio credimus. Apud illum in
 dicto Chronico sequentia leguntur ad annum Christi 1450. His quoque
 temporibus ars imprimendi & characterizandi libros à nouo reperta est in ciuitate
 Moguntina, per quendam ciuem, qui Ioannes Gutenberg dicebatur, qui cum omnem
 substantiam propter nimiam difficultatem inuentionis noue in eam perficiendam ex-
 posuisset, consilio, & auxilio honorum virorum Iohannis Fust & aliorum adiutus rem
 inceptam perfecit. Primus autem huius artis dilatator fuit post ipsum inuentorem
 Petrus Opilionis de Gernsheim, qui multa volumina suo tempore impressit. Morabatur
 autem presatus Iohannes Gutenberg Moguntia in domo Ium Junghe / que domus vsq;
 in presentē diem illius noue artis nomine noscitur insignita. Alter eiusdē Trithemij
 locus est in epistolis eius familiaribus Epist. 48. (Ita Serarius in editione
 Marqueti Freheri lib. 2. Epistola prima est) vbi ait, Ars quam impressorians
 vocant tempore infantia mea apud Moguntiam Metropolim Francorum inuenta, in-
 finita pœnè & veterum & nouorum volumina quotidie producit in lucem. Tertius
 denique eiusdem huc faciens locus lib. 1. Exhortationum hom. 7. de labo-
 re Monachorum manuali talis est. Industria quidem impressoria artis nostris die-
 bus nuper apud Moguntiam inuenta, multa quotidie volumina producit in lucē. Hæc
 Trithem. quē proximè subsequi volumus IACOBVM VVIMPHELINGIUM, ^{1. Iohannes}
 vt æ- ^{Trithemius}
^{missus}
^{2. Iacobus}
^{ut æ-}
^{Vvimphe-}
^{lingius.}

vt ætate ferè supparem, ita autoritate & Germanicarum rerum notitiã non inferiorem, qui cap. 65. Epitomes sequentia tradit. Nec enim piger integrum locum adscribere, licet notissimus sit, eò quod plerique qui deinceps Typographicæ eiusq; inuentionis meminerunt VVimphelingij huius testimonio & autoritate potissimum nitantur: Anno Christi 1440. Friderico III. Romanorum Imperatore regente magnum quoddam ac pene diuinum beneficium collatum est vniuerso terrarum orbi à Ioanne Gutenberg Argentinenſi nouo scribendi genere reperto. Is enim primus artem impressoriam (quam Latini excusoriam vocant) in vrbe Argentinenſi inuenit. Inde Moguntiam veniens eandem feliciter compleuit. Interea Iohannes Mentel id opificij genus inceptans, multa volumina castigatè & politè Argentina imprimendo factus est breui opulentissimus. Huic successit Adolphus Ruschius, mox Adolpho Martinus Flaccus, qui & ipsi Argentinenſes in natali solo cum laude & gloria hanc artem exercuerunt. Is est ille Martinus Flaccus, qui dum in humanis esset iunctus affinitate fuit nostro Matthia Schurer homini sanè docto, probò & integro, cuius quotidiano conuictu assiduã familiaritate ac consuetudine charissime Thoma (ita alloquitur Thomam VVolfium Iuniorum, cui opus illud inscripsit) & valde recrearis & mirificam voluptatem capis. Nec solum nostri in hac arte Argentina floruerunt, sed eandem etiam alibi tractantes & decus & emolumentum sunt consecuti. Ita Sixtus Rufinger Argentinus Neapoli anno 1471. libros quomodo imprimi possint primus monstrauit, ob quod factum Ferdinando regi & Neapolitana nobilitati charissimus extitit. Huic sæpe ab ipso rege Episcopatus & amplissima dignitates oblata sunt. His omnibus patriam Argentinam præferens ad nos concessit, estque hodie vitã superstes vir ob dignitatem sacerdotalem & senium reuerendus. Præterea Vdalricus cognomento Han sub idem ferme tempus formas librarias, re inauditam, nec vnquam Romanis visam Romã attulit. Fuit is natione Germanus, cui cognomentum (vt dixi,) erat Han, id latine gallum gallinaceum significat. Hoc ideo scribo quia Campanus & aliquot docti existimauerunt hunc Vdalricum natione Gallum fuisse, quod plane falsissimum est. Is tamen error ideo emanauit, quod cognomen familie traductum fuit in latinum, quod Hermolao Barbato auctore nunquam fieri debet. Nomina enim & cognomina oppidorum propria, sicut hominum quacunque linguã retineri solent. Itaque Vdalricus Han cum hoc diuino opificio rem literariam ex inopiã ad ingentem vbertatem produxisset, Antonius Campanus in illum iocatus hoc tetraſtichon edidit.

*Anser Tarpeij custos Iouis, unde quod alis
Constreperes Gallus decidit, ultor adest*

V lri-

*Vlricus Gallus ne quem pascantur in usum
Edocuit pennis nil opus esse tuis.*

Non est pretereundus Ioannes Prus in uiceps noster, qui hanc artem hodie in vrbe Argentina diligenter excolit, qui infima volumina studiosis legendi dedit. Multis summi & celebres viri hoc impressorum manu laudauerunt, ut Polydorus Urbinas, ut Beroaldus preceptor meus is in quadam oratione sua: Quid inquit ingeniosus inuentum quam literaria impressoria, vel ut Latini loquar excusoria, qua nihil utilius. Et alibi idem Beroaldus in quodam hendecasyllabo.

O Germania muneris repertrix

Quo nil utilius dedit vetustas

Libros scribere qua doces premendo.

Non piguit in presentia eos qui calcographiam vel inuenerunt, vel illustrarunt memorare. Non sunt enim tanta rei auctores sua laude fraudandi, praesertim ut posteritas sciat, quibus hoc diuinum & immortale munus acceptum referre debeat. Hæc Vimpelingius circa annum 1502. vel 1504. aliquot annis ante natum Hadrianum Iunium scripsit, cuius etiam locus adscribi debet è Catalogo Episcoporum Argentinensium, vel ideo quod illic quodammodo se corrigere videtur in illis quæ de Gutenbergio affirmauerat: sub hoc Roberto (Episcopo stirpis Banaricæ) nobilis ars impressoria inuenta fuit, à quodam argentinensi, licet incompleta, sed cum is Moguntiam descenderet ad alios quosdam in hac arte similiter laborantes ductu cuiusdam Ioannis Gensfleisch ex senio cæci in domo Boni Montis Gutenbergii, in qua hodie Collegium est Iuristarum ea ars completa fuit in laudem Germanorum sempiternam. Huic tertium adiungo CONRADVM PEUTINGERVM Ictum Augustanum Friderici III. Maximiliani I. & Caroli V. Imperatorum consiliarium virum ut raræ suo æuo eruditionis, ita etiam nunc apud memorem posteritatem celeberrimi nominis, qui in sermonibus conuualibus suis, præmissis Conradi Celtis & Sebastiani Brandi de Typographia Moguntia inuenta testimonijs (quæ infra suo loco referemus) ita inquit: Mouit mihi stomachum preceptor meus rerum veterarum alioquin solertissimus inquisitor Pomponius Læcius: voluit enim nobis Germanis artis impressoria laudem præripere (qui ad Augustinum Maphæum scribens ita ait: Imprimendi facultatem multis sæculis intermissam, paulo ante reuocaram esse. Vnde hoc diceret ego plurimum cunctatus sum, tandem ex Francisco Cardulo Narmensi didici, eum Diui Cypriam sententia fretum fuisse, is enim de Idolis scribens inquit: Saturnus litteras imprimere & signare nummos in Italia primus instituit, qui licet rarus

apud Pomponium vetustatis inuestiganda Christianus testis est, fidem tamen non facit, Diuum Cyprianum de ea impressoria arte, quã nunc vrimur, locutum fuisse, sed & Saturni tempore calami vel penna vsus non erat, literas forte ferro vel lignis impressit, ceterasque docuit non coniunctim, verum singulas particulatim imprimendo debito ordine locare: vel vt idem noster Episcopus Iergerstinus opinatur, Saturnum docuisse literas imprimere eas quæ in numismatis expressæ sunt non quæ nunc papyro imprimuntur. Signauit enim is primum in Italia cum Iano monetam, & in as. impressit literas. Hactenus ex Peutingero, cui quartum succedere facimus IOANNEM NAUCLERVM Præpositum Tubingensem luculentissimum historie vniuersalis auctorem, qui sub generatione 49. (ita enim illi opus suum partiti placuit) sequentia habet: Circa annum Domini 1440. Fridérico III. regnante, ars impressoria excudendorum librorum stanneis formulis apud Moguntiam Germania ciuitatem primum cœpit, quod inuentum nescio an vnum supra reliquas nationes ingenium Germanicum vel elegantia sua, vel vtilitate efferat. Tot extant hodie trium principatum linguarum auctores, tot fidei Christiana monumenta, tot instaurata, huius inuenti gratia libri, vt plane diuinitus datum munus reip. crediderim. Debent Germania litera debent auctores boni, quibus hoc opere immortalitas est parata. Quamobrem Philippus Beroaldus & egregie doctus homo & Germania præcipue studiosus in illius laudem ait: O Germania &c. (habes huius hendecasyllabas supra in V. V. Imphelingij testimonio) sed fato Germanicis ingenijs datum putarim, vt in arte tractando nostri in primis excellant, quod cum multis alijs patet, tum hoc præsertim impressarum formularum stanno, ac alio inuento, bombardæ scilicet (bellici tormenti genus est hoc à sono sic appellatum) tale id est vt Salamanca nihil amplius niri ars solèamus. Germanicum inuentum, aliquanto quam sit impressoria ars vetustius à plerisque scriptoribus impendio doctis celebratum. Hactenus Nauclerus qui inuentorum typographicorum tempore vixit, vt pote ipso an. 1550. Eberhardo V. Virtenbergico suæ postmodum familiae Duci primo rector seu ephorus in adolescentia eius datus. Succedat huic quintus SEBASTIANVS BRANDVS ARGENTINENSIS vir doctissimus & poëta, vt illa ferebant tempora non infelix, cuius hi sunt de excusoria suo tempore inuenta arte versus.

*Nuper ab ingenio Rhenanæ gentis & arte
Librorum emerfit copia larga nimis.
Et qui diuitibus, vix regio buenerat olim
Nunc liber in tenui cernitur esse casa.*

Græ

4. Ioan.
Naucler.
1550.

5. Seba-
stianus
Brandus.

*Gratia Dñs primum mox impressoribus aqua
Gratia, quorum opera hac prima reperta
via est.*

*Quæ docuit latuit Græcos, Italosq; peritos
Ars noua Germano venit ab ingenio.*

Quæ de Germano hic ingenio & Rhenana gente ait, dubito an de Argentinensibus suis (fuit eius urbis ciuis & Syndicus) an vero Moguntinis intelligi velit: certe de Batavis illum nec somniasse certus sum. Brandus hic siue Titio sub annū 1488. natus an. 1520 sexagenario maior decessit. Huic sexto loco Poëtam poëtæ addo CONRADVM CELTEN, primum qui Germanica gente temporaliter Apollinea cinctus fuerit, is autem libro 3. amorum elegia 13. sequenti disticho Rhenum alloquitur:

Iamq; Mogunciacâ vastus te flectis ad urbem

Quæ prima impressas tradidit ære notas.

*Qualẽ ego te memorẽ? talẽ qui inuenerit artẽ
Italicis Graijs plus memoranda viris.*

Eiusdem rei idem scriptor lib. 2. amorum Elegia 1. meminerat ijs versibus, qui non minus ac præcedentes hic legi digni sunt:

*Mens mihi Rhenanam fuerat descendere ad
urbem*

Cui Cia cum Mogano nomina clara dabãt.

*Quæ docuit spretis Germanos scribere pennis,
Cernitur ut pulchris littera pressa notis.*

Iste autem Celtis de amoribus suis elegia Viennæ prodierunt an. 1502. decimo ante natum Hadrianum Iunium anno ipse que author haud ita diu post an. 1508. ad plures ex hac vita abiit fere quinquagenarius; Eiusdem Celtis de hac re testimonium extat apud Irenicum, qui de illo ait: Celtis Moguntia primum excusas has notas scribit his verbis: Ex altera autem Mani ripa, ubi Francfordia & Aseburgum vrbes montesque è regione Moguntia Urbis, quæ prima sculpsit solidas ære characteres & versis docuit scribere literis. His succedat t r i g a

7. Philip-
pus Be-
roaldus.

8. Raphael
Volaterra-
nus.

9. M. An-
tonius Sa-
bellicus.

Italorum Volaterranus, Sabellicus & Fulgosius: BEROALDVM enim iam in superioribus in VVimphelingij testimonio relatum, ne actum agapra-
termitto, cui tamen septimum inter testes locum æquus lector non
negabit: VOLATERRANI autem verba lib. 33. Anthropologiae
hæc sunt: Sed iam diuina providentia ingeniorum immortalitati consultum, quando
novo portenta reperit hoc seculum non describere libros, sed fingere, ex aeneis characteri-
bus atramento scriptorio perfusis pagina torcularibus expressa. Authores duo e Ger-
mania fratres Romæ exierunt anno 1465. primi que omnium Augustinus de ciuitate
Dei & Lactantius prodire. Hic Raphael Massæus Moguntia quidem ex-
pressim non meminit, vti neque primi in Germania inuentoris, sed propo-
situm mihi est illorum omnium quotquot quidem in præsentiarum con-
quirete possum catalogum contexere, qui ita typographicæ artis
mentionem faciunt, vt generationi saltem ad Germanos illam referant, sine
Batauorum aut Harleimi memoracione. Quicumque enim veterum ante
Iunium in Germania repertam fuisse typographiam scripserunt, quin de
Rhenanis, & ijs quidem superioribus intelligi debeant, nemo vel ex ipsis
Batauis contradixerit. SABELLICVS autem Ennead. 10. libro 6. propius
rem tetigit, cuius verba hæc sunt: per idem tempus (agit autem de Maripetri
Ducis Veneti Imperio qui Callisto III. summo Pontifice certam illic poti-
tus est, ac sub Pio II. obiit) libraria impressio apud Italos vulgari cæpta est res sane
memorabilis, nec minore admiratione digna, sed multo admirabilior futura, si non
adeo vulgari contigisset. Mirum & vix credibile dictu, sed verius vero tantum litera-
rum vno die opificem vnum formare, quantum vix biennio velocissimus queat libra-
rius. Commentum id Teutonicum fuitque ab initio in multa, vt debuit admiratione,
nec minore quæstu. Pulcherrimi inuenti auctor Ioannes Gutenbergius, equestri vir
dignitate, Maguntiaque res primum tentata est, maiori quidem fiducia, quam spe,
annis circiter sexdecim priusquam in Italia res cæpta sit vulgari. Sunt qui inter initia
Pientini Pontificatus id opificium Italia inuectum dicant, quod non multum sit diuer-
sum ab eo quod alii prodidero, vt in eum ipsum annum Callisti exitus inciderit, & Pij
Pontificis creatio. Sed vtiunque res signanda est, claruerunt plerique eiusmodi opificio,
sed omnium maxime opibus, & elegantia literarum forma nullum ceteros antecellue-
runt Nicolaus Ienson & Ioannes Colonienfis ambo Teutonici, quibus multi diligentem
operant nauarunt. varia recognitione vt in iure Pontificio Petrus Tretius, quem audio
gloriarum solitum triginta voluminum millia ex formula sua recognitionis librarijs of-
ficinis impressa. Reddidit Maripetri principatum ad posteros illustriorem librariæ im-
pressio, res humano generi gratissima, qua omnis vita continetur. & vastitas Italia.
Sabellicus hic quo vixit nouissimum, obiit enim anno salutis 1507.
Bapti-
stæ ætatis 70. vt Leäder, Albertus & Abrah. Bucholcerus testatur. BAPTISTA

FULGOSIVS, is qui an. 1483. Genuæ principatu Pauli patris sui scelere de-
 iectus est, typographica inuentionis lib. 8. factor. & director. memorab. cap.
 II. ex Camilli Gillini interpretatione sequentibus meminit: Omnem mecha-
 nica artis effectum, non recentis modo, verum etiam antiqua illud superauit quod scri-
 bendo Gutenbergius Argentiniensis ostendit primum inuenta à se imprimendarum
 literarum scientia. Nam non solum vna die imprimendo plura scribere, quam vno
 anno calamus docuit, verum causa etiam extitit, vt aucta librorum commoditate,
 bonarum artium scientia, qua inter mortua erat velut ab orco excitata videatur. Visus
 est enim immortalis Deus huiusmodi industriam huic homini diuinitus infudisse, vel-
 ut commiseratione motus, quod tantarum doctrinarum volumina scribendi difficul-
 tate perirent. Per hanc igitur literarum impressoriam artem preclarissimi auctores,
 et si illi ante fuerunt, tamen anno salutis quadragesimo & quinquagesimo supra
 mille haud iniuria iterum nati esse dici possunt. Obiter hic interere liceat LAU-
 RENTII VALLÆ de huius artis inuentione tetrastichon (extat in operum
 eius An. 1540. Basil. impressorum frontispicij opisthographo) vti omnium
 antiquissimi, qui eius meminisse reperiatur, vel saltem, quod nemo nega-
 uerit Sipontino & Aprutino præsulibus synchroni, obijt autem Romæ
 an. 1465.

sta Fulgo-
sius.11. Laurē-
tius Valla.

*Abstulerat Latio multos Germania libros,
 Nunc multo plures reddidit ingenio.*

*Et quod vix toto quisquam perscriberet anno
 Munere Germano conficit vna dies.*

Sed cis Alpes iam reuertit aliquando oportet, vt reliqua Germanorum
 testimonia videamus, è quibus ANDREAS ALTHAMERVS in suis ad Ta-
 citi Germaniam commentarijs, ad illa verba: Literarum secreta viri patri-
 ter ac foeminae ignorant: At quem fugit (inquit) quanta interim facta sit mutatio
 omnium populorum rituumque, quod Germania, vt quæ olim literarum disciplinis
 erat inculta, agrestibusque populis horrida, edificiorum tenuitate ac mera rusticitate
 referta, nunc nulla non parte sit florentissima, ingenijsque præclariis secundissima. Quæ
 dona cui accepta referam nisi Deo Opt. Max. atque item mortalium industria, quæ di-
 uinum illud excudendorum librorum stanneis formulis inuentum apud Germanos
 nostros excogitauit, quod Mogunciaci cepit post incarnationem Iesu Christi. Seruato-
 rii nostri an. CCCCL. Frederico tertio, Romanorum ac Germanorum imperium
 administrante &c. Huic in ordine decimus tertius succedit PETRVS APIA-
 NVS vltimè in re Mathematica nominis, vt etiam Carolum V. iam tunc

12. An-
dreas Al-
thamerus.13. Petrus
Apianus.

14. Seba-
stianus
Münsterus.

Imperatorem & domandæ Germaniæ intentum meruerit habere discipulum, qui lib. 2. Cosmographiæ ait : Moguntia limes alta & Bassa Germania in qua laudabilis illa & vtilissima ars impressoria circa annum Domini 1453. per Iohannem Faustum inuenta est. Huic alterum succenturiabo Cosmographum SEBASTIANVM MVNSTERVM, cuius hac de re verba è cap. 159. lib. 5. prout è Germanico illa transtuli. (latinus enim textus cū hæc commeteret ad manum mihi non erat) ita habent: Ab an. 1440. vsque ad annū 1450. nobilis imprimendi ars Moguntia reperta est. ea Moguntia Coloniam, deinde Argentinam & Basileam tandemq; Venetias delata est. Primus eius author & inuentor Ioannes Gutenbergius, qui *Jum Jungel* dicebatur. usq; ciues alios duos Moguntinos adiutores habuit Ioannem Faustum & Ioannem Medimbachium qui artem hanc in secreto tenuerunt, famulis de ea non propalanda iureiurando constrictis. Si maiores nostri ante 100. vel etiam 1500. annos huius artis copiam habuissent, quot quantosq; nobis dedissent doctrina & scientia excellentes, praeclarosq; viros, quantum historiarum in hominum memoria remansisset, quæ tali destituta adminiculo aeterna obliuione obruta sunt. Quamuis enim antiquitus libri quoque conscribi consueuerint, non potuerunt tamen tantopere multiplicari, pro vt nunc in millena & amplius exemplaria libri transcribuntur, adeo vt si decem, viginti, pluresue incendio alijsve casibus depereant, potissimum tamen parte supersint, & in totum interire nequeant. Singulare igitur Dei munus reputari debet, quod nostro hoc tempore artificium id inuentum sit, cuius beneficio veterum authorum numero libri puluere obsiti & in angulis delitescentes in lucem producti fuerint, qui aeternum latuissent, vsibusque hominum fuissent subtrahati, nisi per typos essent renouati. Hieronymus Osorius hanc artem dudum in China repertam vult, reperiri que tradit libros in isto regno impressos. Hæc Münsterus, cui HULDRICVM MUTIVM plena historicorum Pleiade comitarum succedere facio, qui libro historiarum siue Chronici sui Germanici 28. hanc rem ita narrat. Hoc tempore bombardæ à Germanis sunt inuenta, breuique post est ars illa libros stanneis typis imprimendi inuenta, diuinum plane inuentum. Moguntia autem authoribus Germanicis cœpit ab admodum paruis exordijs, sed breui vt videmus creuit industria humani ingenij in eam perfectionem. Duobus à Germanis inuentis illis quantum debeat hominum genus pauci vident, nec à quoquam quod sciam satis predicatum, cum nihil sit tam fere paruum, quod non inuenerit aliquem qui celebrarit. Is Mutius an. 1539. historias suas Eusthatio Quercetano Philosopho & Medico Gallo inscripsit, fuitque eodem fere tempore IOANNES AVENTINVS, qui sub Boicorum annalium nomine omnis fere Germaniæ res gestas & antiquitates complexus est, & de Typographia libro septimo quæ sequuntur refert. Hoc anno (1450.) magnum ac vere diuinum beneficium Ioannes Faustus Germanus cuius Moguntinus generi humano contulit, nouum scribendi genus haud dubie

15. Hul-
dricus
Mutius.

16. Ioan.
Auenti-
ni.

caelitus reuelatum (quod Calligraphiam excusoriam impressoriamque vocare solent) inuenit, & biennio compleuit, consuluit pater indulgentissimus honestis literis, authoribus praclaris, de quibus actum fuisset, ita torpore languescimus, adeo delicatuli sumus, sicut antea, librorum, tantum literarum vno mense ab vno homine imprimitur, quantum vno anno à pluribus scriberetur. Quod Campanus Aprutinus Pontifex vno versu elegantissime scribit.

Imprimit illa die quantum non scribitur
anno.

Hinc indies magis ingenia vigent, studia literarum florescunt, copia librorum paruo ere egenis suppetit, omnes ad capeendas praclaras artes tanta librorum commoditate alliciuntur. Hoc caelestissimum munus à Fausto & Petro Schaeffer de Garenshheim genero suo, cui vnicam filiam Christinam desponderat, inter secreta adactis omnibus socijs fidem iurisiurandi religione habitum, decimo post anno Fausti minister Ioannes Gutenbergius Argentoratensis in Germania vulgavit. Municipis huius Ulrichus Han, hoc est, Gallus, Xystus Resius Romae Italiaeque, intulere. Vbi hoc artificio memoria Aldus ille Manutius vir ad instaurandas literas natus claruit. Nunc vero in Germania Basilea Iohannes Frobenius, Hagenoie Thomas Anshelmus, Argentorati Matthiae Scharerins, Moguntiaci Petrus Schaefferius nepos ex filia authoris huius inuenit, alij item alijs Germaniae ciuitatibus, quorquor vbiq; ante fuerunt, & adhuc sunt superat, longoque interuallo post se relinquunt, Graeca, Hebraica, Latina diligentissime & quae emendatissime excudunt, optimos quosque auctores sacros, profanos, in triplici lingua Poetas, Oratores, Historicos, Philosophos, maximè religionis nostrae priscos heroes certatim passimque restituant, & periclitanti reipubl. pro virili suppetias ferunt. Perditissimos tamen mortales, inuenias quattanto Dei Opt. Max. dono ingratis ac plane impietissimi existant. Auguror equidem propediem sceleratissimum hoc genus hominum poenas a iustice Christo impietatis daturum. Post Auentinum Synchronus eius PAULVS LANGIVS Citizenensis chronici auctor audiatur, cui vti ^{17. Paulus} Trithemij familiari, discipulo & laborum socio in rei literariae historia ^{Langius.} plurimum fidei tribui oportere censeo. Is igitur ad annum 1454. ita narrat: Circa id tempus ars imprimendi libros primum in Germania exorta est. Moguntia per Petrum Gutenbergium equestris ordinis virum, qui solertissimo ingenio nouam scribendi artem, simul & nouum atramenti genus, quo impressores tantum vtuntur excogitauit. Magnum certe ac vere diuinum munus. Tantum enim vno die ab vno homine literarum imprimitur, vel (vt latinus loquar) formis excuditur, quantum toto anno a pluribus scribi non potuisset. Meminerit lector, quos refero auctores loci probandi ergo in medium produci. Nam ipsos inuentores variè confundunt, & diuersos de illis errores narrant. Addit deinde Langius Campani & Seba-

18. Ioan. Carion seu Philippus Melancthon. & Sebastiani Brandi versus superius iam relatos. IOANNES CARION in Chronico à Melancthone aucto & continuato huius impressorij negocij sequentibus mentione facit: Anno quadragesimo supra mille quadringētos eo ipso scilicet quo imperium in iſte Fridericus inuentum est saguntate & solertia Germanorum artificium typographicum excudendi libros characteribus ex metallo nigri cineris, plumbi, aris & stybij conſtat, Moguntia primos codices excudente. Nec prætermittendus est AVCTOR PARALIPOMENON ad Vrſpergenſis Abbatis Chronicon, qui tamen bona fide VVimpheſingium tranſcripſit (ideo eadem repetere ſuperuacuum eſt) ipſiſmet eiſdem verbis vbique retentis, niſi quod quæ hic ad an. 1440. illa ad 1446. (poſſe tamen in numerum error irrepiſſe) refert, quod ideo adnoto, quia inter cætera de tempore inuentionis calcographice infra diſquendum erit. Porro recentior aliquis vt diuerſitate typorum videtur editor voluiſſe indicare, ad iſta Paralipomena hæc adiecit: Alij volunt Ioannem Fauſtium primum Moguntie inueniſſe. VVimpheſingius in catalogo Eporum putat Argemoratensem ciuem incompleto inueniſſe, deſcendiſſe vero Moguntiam ad alios quosdam in hac arte inueſtiganda laborantes ductu cuiusdam Iohannis Gemſleiſch ex ſento cæci in domo Boni Montis sum Guſtenbergian qua completa eſt hæc ars. At præſente viſo non opus eſt querere veſtigia, vt
20. Ioannes Funccius. habet prouerbium. Hactenus ille. IOANNES FUNCCIUS cuius integrum opus chronologicum an. 1554. Baſileæ prodijt ad annum 1440. Ars imprimendi libros Moguntie inuenta à Ioanne Fauſtio. Maſſ. quidam Gutenbergium vocant & Argentinerſem ciuem fuiſſe tradunt, alij aliter: Moguntie tamen primum prælum fuiſſe certiffimum eſt. THEODORVS ZVINGERVS in laborioſiſſimo ſuo Theatri vitæ humanæ opere volum. 19. lib. 1. p. 3196. hanc rem ita exequitur, vt Auentini & Sabellici teſtimonijs (illa ſuperius vidimus) præmiſſis Petri Rami aſſertioni potiſſimum inniti videatur quæ apud illum excat in præmio lib. 2. Scholarum Mathematic. Typographia inquit, inuentio videtur in Purbachij tabulis ad Iohannem Regiomontanum referri, inter cuius opera ſaltem tentata ars illa mirifica literarum efformatrix appellatur. Neque Chronologia repugnat, cum primum typographice exemplum Moguntie editum ſit anno 1466. à Petro Gerneſo puero Ioannis Fuſtei, vt conſtat, è Ciceronis officijs, quæ prima omnium librorum videtur typis æneis impreſſi. Horum exemplum Petrus Ramus habet in membrana impreſſorum, quæ ad finem hanc adſcriptionem continent (illa hic omittitur infra ſuo loco reddenda) Hæc adſcriptio, pergit Zvingerus, tempus indicat libri primum Typis impreſſi. Ita ars artium omnium conſeruatrix typographia & Mathematicis Germanie primum nata videtur. Idem Zvingerus deinde pag. 3199. ait: Germani artem tormentariam & typographicam vniuerſo Chriſtiano orbi communicauerunt. Egnatius lib. 8. cap. 11. porro Zvingeri huius theatrum prodijt Baſileæ

Basileæ apud Frobenios fratres anno 1571. Iam ad FRANCISCUM IRE-
 NIOVM veniamus, celebrè Germanicarum rerum Exegeren. Is lib. 2. Exe-
 geseos cap. 47. allegatis Polydori Virgilij & Philolphi (de quibus mox vi-
 debimus) tum Pomponij Læti, Campani, Celtis, Peutingeri, Beroaldi au-
 thoritatibus; quibus ex parte contradicit, & refutationem opponit, inter
 alia sic scribit: Campanus quoque ignorantia nominis inventoris lapsus est. Fuit
 enim nomen repertori Vadalricus Hant qui cognomen in latinum versum Galli siue
 Gallinacii accepit. Campanus vero nomine deceptus artis illius inuentorem natione
 Gallum existimabat, vnde in illum sic vocatus est illo setrasticho: Anter Tarpeij &c.
 Peutingeri vero & Polydorus, vbi supra, Germanum nomine Petrum apud Mogunti-
 nos artem excogitasse scribunt, vnde Conradus idem Germanus excusa exemplaria
 Romam primus dedit. Re autem vera author sua laude defraudatus est. Anno enim
 Domini MCCCC. IX. (ita in primordiali editione, quæ an. 1518. cum Leonis
 X. privilegio prodijt, numerus corruptus est, verum istud mendum edi-
 tio anni 1570. quæ Brubachiorum heredum typis Francofurti prodijt è
 medio remouet, illa enim 1440. habet) sub Friderico III. à Iohanne Gutenber-
 gio Argentiniensi ars illa inuenta est in vrbe Argentina. vnde proficiscens Moguntia &c.
 Quæ enim sequuntur, vt pleraque alia è VVimphelingio deprompsit. Et
 deinde: Alij in prædio Alsatia Ruffenburgh inceptam primitus hanc artem fuisse scri-
 bunt, quod à sono imprimendorum librorum dixerunt. Moguntiam primitus impres-
 sos libros detulerunt, vnde fama illic repertam fuisse hanc artem. Scripsit de hac arte
 epistolam honestissimam Nicolaus Sipontinus Episcopus ad Franciscum Guarinum
 (ita corruptè ab Irenico vocatur, cum rerum eius cognomen Guarnierius
 sit) Hanc autem epistolam Peretti, quia in sequentibus producere mihi
 propositum est, hic consulto prætermitto: verum ne Germanis potissi-
 mum, hoc est, domesticis testibus niti videar, italis illis quos supra iam re-
 tuli reliquos adijcio, quis enim accuratam alicuius ordinis obseruationem
 in huiusmodi recensione exigat aut seruet? Illorum agmen ducat POLY-
 DORVS VARGILIVS Virbinas, qui de rerum inventoris lib. 2. c. 7. scri-
 bit: Fuit illud igitur omnino magnum mortalibus munus, sed nequaquam conferen-
 dum cum hoc, quod nostro tempore adepti sumus, reperto nouo scribendi genere. Tan-
 tum enim vno die ab vno homine literarum imprimatur, quantum vix toto anno à
 pluribus scribi possit. Ex quo adeo disciplinarum omnium magna librorum copia ad
 nos manauit, vt nullum amplius superfuturum sit opus, quod ab homine quamuis egeno
 desiderari possit. Illud in super addo, quod authores quoque plurimos, tam Græcos quàm
 Latinos ab omni prorsus interitus periculo vindicauit. Quare tanta rei author non est
 sua laude fraudandus, præsertim vt posteritas sciat, cui diuinitum beneficium acceptum
 referre debeat. Itaq; Iohannes Gutenbergius natione Teutonicus, equestri vir dignitate

22. Fran-
ciscus Ire-
nicus.23. Polydo-
rus Virgi-
lius.

C

(ita

(ita editio Stephaniana, verum in antiquis Petrus non addita cognominis natione vocatur, atque hoc modo nominatim habet editio Argentinenfis Matthiae Schurerij de an. 1509. nec aliter etiam à Seratio citatur, quem textum pessimo exemplo postmodum interpolant) ut ab eis civibus accipimus primus omnium in oppido Germania, quam Moguntiam vocant, hanc imprimendam literarum artem excogitavit, primumque in ea exercere cepit non minore industria, reperto ab eodem, pro ut ferunt, authore nouo atramenti genere, quo nunc literarum impressores tantum vtuntur. Decimo sexto deinde anno, qui fuit salutis humanae M. CCCC. LVIII. quidam nomine Conradus homo in idem Germanus Romam primum in Italiam attulit, quam dein Nicolaus Ienson Gallicus mirum in modum illustravit, quae passim hac tempestate per totum fere terrarum orbem florere, de qua plura loquendi labore supersedeo, eius inuentorem ac simul vnde ad nos delata fuerit prodidisse, haud me parum fecisse ratus, cum ea omnibus longe notissima sit, quae propterea ut ab initio non minore questu, quam hominum admiratione vulgari cepit: paulatim velut auguror futura est, vilior. Hæc Polydorus cui antiquiorem FRANCISCVM PHILELPHVM proximè iungo citatum ut dixi à Francisco Ilenico, cuius fide is adducitur, Locum enim ex epistolis Philelphi hæc sunt: Extat & Francisci Philelphi Epistola de arte impressoria, ubi suo tempore repetitam esse hanc artem ostendit, & quasdam literarum formulas refert, & inuentores huius æternæ laude dignos æstimat. Suspicio epistolam illam extare in editione pleniori Epistolarum Philelphi quæ An. 1502. Venetijs 37. libris prodijt, quam mihi necdum videre contigit. IACOBY S. PHILIPPVS BERGOMENSIS lib. 15. supplementi Chronic. ad an. 1458. Ars imprimendi inquit libros his temporibus in Germania primum enata est, quam alij repertam esse asserunt à Curbimbergo Argentino, alij à quadam alio nomine Fausto, alij à Nicolao Gensone prædicant, pro qua innumerabiles authores ipsi congregarunt diuitias, quæ certe nulla in mundo dignior, nulla laudabilior, aut profecto vttilior siue diuiniõ aut sanctior esse vnquam potuisset, in cuius laudem quidam ex nostris hoc cecinit versus, dicens:

24. Franciscus Philelphus.

25. Iacobus Bergomensis.

*O felix nostris memoranda impressio seclis
Inuentore nitet vtraque lingua tuo,
Desierat quasi totum quod fundis in orbem
Nunc paruo doctus quilibet esse potest.*

Omnes

*Omnes te summis igitur nunc laudibus ornent
Te duce quando ars hac mira reperta fuit.*

PAVLVS etiam IOVIVS licet lib. 14. histor. Chinenſibus typographicæ 26. PAN-
artis inuentorem adtribuat, ſequæ facile credere dicat eius artis exempla antequã
Eufitani in Indiam penetrarint, per Scythas & Moscos ad incomparabile literarum
praſidium ad nos perueniſſe, in elogijs tamen ſeu Muſæo tanquam oblitus ſui
& hiltoriarum ſuarum, quibus quantum docti fidant, & tribuant notum
eſt, ingenuè in veritatis ſuffragationem calculo ſuo abit, inquiens: *Aſſertur
enim latiffima ſeges ab ipſa mirabili Germanici cœli ſecūditate. Occulta certè ſyderũ
commutatione eueniſſe arbitramur, vt illud cœlum moleſtis boreæ flatibus frigore ge-
luque damnatum horrida dudum torpentiaque ingenia mollierit ac excitarit. Neque
enim contenti ſua veteri militia laude, qua Martium decus Romanis gentium victori-
bus ereptum, ſtabili diſciplina ſeueritate feliciter uentur: ipſa etiam pacis ornamenta,
literas optimasque artes decoquenti Græcia ac Italia dormitanti (quod pudeat) abſta-
lerunt: Patrum ſiquidem noſtrorum memoria architecti imprimis ac exinde Pictores,
ſtatuarij, Sculptores, Mathematici & perarguta manus Artifices, ac item aquileges
Septempedarjque à Germania petebantur. Nec mirum cum antea inuſitata & por-
tentofa inuentionis areas formas excudendis libris & formidanda bello anea tormenta
nobis attulerint. Hæc Nucerinus Præful, cui IOAN. BAPT. EGNATIVM 27. Bapti-
adiungerem, niſi in ſuperioribus vbi de Zvvingero agebatur testimoni- ſta Egnat-
eius relatio facta eſſet. IOANNES igitur BOTERVVS famoſi nominis Politi- tius.
cus, præterquam quod in relationibus hiltoricis ſuis diſertè tormentariæ 28. Ioan.
& excuſoriæ rei Germanos inuentores cum reliquis conſtituit, hoc eodem Boterius.
de negotio in libris de fortunâ illuſtrium vitorum & urbium origine ta-
litter diſcurrit, prout per Gaſparum Enſium verſus eſt: *De auctore artis im-
preſſoriae hic non digladiabor: ſummum id DEI beneficium grato animo nos ſedulo do-
cet agnoſcere. Ab vno enim homine vno die tantum literarum imprimitur, quantum
vix toto anno ſcribi poſſet. Singulis enim diebus in quolibet prælo in Germanorum
quidem Typographijs per mille ſexcenta charta, nonnunquam etiam quater mille, in-
terdum etiam vltra. PALMERIVS Pifanus in Chronico ſuo ad an. 1457. 29. Pal-
merius.
Quantum literarum ſtudioſi Germanus debeant, nullo ſatis dicendi genere exprimi po-
teſt. Namque à Iohanne Gutenberg juni Jutagen Equite Moguntia Rheni ſolerti in-
genio librorum impruendorum ratio anno 1440. inuenta, hoc tempore in omnes
fere orbis partes propagatur, qua omnis antiquitas paruo are comparata Poſterioribus
inſinitis voluminibus legitur.**

C. 2. notandum est, quod in His

30. Garzō. Merul. Maginus, Bardus. His qui volunt addere poterunt, ceteros Italarum utpote, THOMAM GARZONIVM in opere vernaculo, cui titulū fecit Piazza vniuersale IOAN. ANTON. MAGINVM in Cosmographia & Hieron. Bardum Florentinum in Chronologia vniuersali ad an. 1462. aliosque quos sciens prætereo, præsertim quod ferè noui nil proferant, sed in prædictorum sententiam pedibus ferè eant. Cettè GEORGIVM MERVIAM, illum Politiani æmulum, qui in Epistola quam Varronis de re rustica libris à se editis præfixit, nobilem hanc artem contemptim barbaricum inuentum vocat, indignum censeamus, vt in computationem admissus numerum faciat. Ad Gallos enim prope- ro, è quibus IOANNES BODINVS licet Germanico nomini nimium ini- quus in cap. 7. Method. histor. videri potest, vti etiam STEPHANVS FOR- CATVLVS de Imperio & Philosophia GALLORVM. CHASSAN. in Catalogo glorie mundi part. II. considerat. 39. hac de re verba è Polydoro mutuò sumpta sunt, quare ea non repeto, cum illo autem locum inuentionis Mogntiã, Inuentorem Gutenbergium statuit. PETRI RAMI sententiam è prologo se- cundi Mathematicorum in præcedentibus habuimus, quibus omnibus de- niq; comitem addo ANDREAM THEVETVM Regis Christianissimi olim Cosmographum, virum maioris vtique pretij, quam neotericus aliquis: historiarum author persuadere Lectoribus suis satagit, in hoc alijque stu- dium & stomachum suum prodens. Is igitur in luculento suo vernaculo o- pere, de Vita & Effigiebus Illustrum, Gutenbergio quoq; locum de dit hoc ad- dito elogio, prout è Gallico verto: Putatur hac ars omnium primùm Moguntia inuenta esse, que Germania ciuitas est, ad An. 1442. per Ioannē Gutenbergiū homi- nem Germanum & Equestri Ordine conspicuum, qui ibi prima huius artificij experi- menta fecit, inuento etiam nouo atramenti genere, quo etiam nunc Impressores vtun- tur: quamuis sint nonnulli, qui hanc laudem biennio maturius tribuere malint Ioanni Fausto & Iuoni Scheffer, voluntq; ijdem Gutenbergium &c. quæ enim sequuntur ex Henrico Pantaleone mutuata sunt, quem statim suo ore loquentem in- troducemus. Scribunt aliqui Typographica artis inuentionem primò processisse de Regionibus Catharæ & China, quod ab illis satis inconsideratè proditum est, attento quod Catharæ Regnum & Indiarum Orientalium regiones sexagesimo demum quin- to anno post typographia factam in Europa anno 1442. inuentionem à Lusitanis adi- ta & aperta fuerunt, vti supra ostendimus. Ante annos quidem quadringentos circiter primus omnium Paulus Venetus situm & mores illius tractus descripsit. Verum is ne minimam quidem impressoria artis illic vsitata mentionem facit. Et quod magis me hac in re confirmat, est: Quod Greci, Armenij, Mingreliani, Abyssini, Turcæ, Persæ, Aethiopes, Arabes, Tartari non nisi manuscriptis vtuntur libris, & Turcæ quidem hoc more vtuntur ex ordinatione Baiazethis eius nominis secundi illorum Imperato- ris.

31. Ioan. Bodinus.

l. 7. 617. 32. Steph. Forcatu- lus.

33. Chaf- sanaus.

34. Petrus Ramus.

35. An- dreas The- vetus.

nis, quae publicata fuit anno 1483. illaque sub mortis poena omnibus interdicitur im-
 pressorum librorum usus. Atque illud mandatum à Selimo eius nominis primo Baia-
 zethis filio renouatum ac confirmatum fuit anno 1515. Præterea quo tempore in AE-
 gypto sui, vidè diuersas tabellas in forma librorum è Palmorum corticibus, quæ vsque
 ad eò benè ac nitidè conscriptæ erant, vt impressas fuisse iudicasses. Ac aliàs etiã Mer-
 catores qui per rubrum Marè ex India veniunt, quæ que merces suas per diuersas natio-
 nes dispersiunt, non nisi in eiusmodi tabellis seu codicillis scribunt, quales in Biblio-
 theca Reginae matris conspiciuntur translatae ed ex armario magni illius Herois Lau-
 rentij Medici bonarum literarum in Italia restauratoris, & in Monasterio S. Ger-
 mani dicti de Prato propè Parisios, sunt alij qui ad Prouinciam vsque Mexicanam
 hanc imprimendi artem peruenisse asserant, quæ directo Cathaënsium regioni opposi-
 ta est, quarum vna in Asia sita est versus antarcticum polum vergens, altera in Ameri-
 ca respiciens arcticum polum nostrum. Verum id omnino veritati contrarium est,
 nunquam enim istis hominibus imprimendi usus fuit. Concesserim tamen Americanos
 istos characteribus, qui diuersa animalia terrestria & aquatica, capita, item pedes,
 brachia aliæque humani corporis membra exprimunt, vt consueffe, quibus animi con-
 ceptis suis alijs indicant, quod idem Aegyptij & Aethiopes olim literis suis hierogly-
 phicis factitarant, de quibus satis fuse in Cosmographia mea egi. Ac eiusmodi libro-
 rum duos penes me habeo, manu exaratos in ciuitate Themistira plenos eius generis
 characterum & figurarum vna cum earundem interpretatione. Porro ab antiquis
 cõficta fuit DEA Pallas, quæ præfideret armis & scientijs, eò quod inuenisset litteras &
 instrumenta bellica. Eius exemplo Germani supra reliquas nationes gloriari potest de-
 obtenta palma vtiusque facultatis, tan ratione machinarum ignitarum bombar-
 darumque, quam typographia, quas ab hominibus Germanis inuentas esse constat. Ve-
 rum vnicus hic defectus haud parum illorum gloriam imminuit, quo magnanimo illi
 ac bellicosissimo Annibali similes videntur, qui vincere inimicos suos eorumque im-
 petum frangere satis callebat, sed fructu Victoriae prudenter vti nesciebat, eò quod breui
 post per incuriam se vicissim superari sineret. Ita etiam Germani admodum sunt in in-
 uentionibus faciles, sed in reliquo negligentes sunt, quo ad polituram & ornatum inge-
 niosissimarum inuentionum suarum, & paulo post. Caterum nobile hoc excusoria
 artis inuentum satis predicari aut aestimari nequit, propter euidentem utilitatem
 quam indies inde prouenire cernimus, illius enim beneficio ad Barbaras ferasque na-
 tiones lex diuina propagatur, ignorantia sepelitur, scientia omnes illustrantur &
 magnopere nobilitantur. Habemus enim hodie multitudinem & abundantiam bono-
 rum librorum, eosque per manus ignorantium scriptorum non vitiatos, qui prius can-
 ctos ferè auctores miserè macularant. Inter plerosque autem alios qui inuentionem
 hanc decorarunt bono iure numerari possunt Aldus Manutius Venetijs, Christophorus
 Plantinus Antverpia, Robertus Stephanus, Henricus & Franciscus eius filij Parisijs.

Frobenius & Oporinus Basilea, Gryphius & Tornesius Lugduni & infiniti alij homines docti & in hac arte praeclares, qui per totum ferè Orbem illam exercuerunt & de praesenti adhuc exercent, idque magno suo honore, emolumento & laude. Sic Thevetus, cuius opus prodijt an. 1585. quarto circiter ante editam Iunij Barauia & c.

34. Hen-
ricus Pan-
sleon.

HENRICVS PANTALEON Medicus Basileensis, qui suo de Illustribus Germania viris opere, non malè de litteris & patria meritus est, part. 2. pag. 397. sub titulo & inscriptione Ioannes Gutenberg & Iuo Schefferus de Typographica inuentione sequentia scribit, quamuis illic tubrum cum nigro non admodum conueniat: Inter artes pulcherrimas & praestantissimas non immerito impressoria maxima censenda est, qua vna die duo homines tantum litterarum imprimunt, quantum vix anno integro plures antea scribere potuerunt. Eius primi Authores fuerunt Ioannes Faustus & Iuo Schefferus anno 1440. Illi enim Moguntia Germanorum existentes, atque diuino ingenio valentes de hac re diu cogitarunt, tandem vero litteras formantes composuerunt, atque huius artis specimen exhibuerunt. Erat autem ars illa primo abscondita & pauculis manifestata, litteras enim in sacculis clausis, secum in Officinas ferebant, ac dum abeunt, auferre donec temporis successu ars aucta atque plurimum illustrata fuerit. Postea superuenere Ioannes Gutenberg, Ioannes Mentel, Ioannes Prus, Adolphus Ruschius, Petrus Schefferus, Martinus Flacchius, Hulricus Han, Ioannes Frobenius, Adam Petri, Thomas Wolffius & alij huiusmodi iidem Germani, qui hanc artem augentes ad diuersas Germaniae ciuitates, & tandem etiam ad exterarum nationes detulerunt. Conradus etiam Germanus anno circiter 1460. hanc artem primo Roma, atq; Sixtus Rufinger Argentinus Neapoli docuit, atq; quomodo libri imprimi possent ostendit, donec tandem Aldus in Italia eam plurimis illustrauit. Nicolaus vero Ienson eam in Gallia exercuit. Erant autem eius artis periti superiori seculo maximo in precio, atque auro & argento ornati, nobilibus similes cum magno aere hinc inde conducerentur. Nostro vero tempore cum librorum maxima copia existat, atque vilissimus quisque illotis manibus, nullaque eruditione instructus, hanc artem attrectet. factum est vt praeter labores vix quicquam compositoribus & impressoribus relinquatur, verum omnis quaestus penes Dominos Offinarum existat, praesertim cum omnium aliarum rerum praeter librorum precium mirum in modum excreuerit. Auditis iam tot numero grauissimorum scriptorum testimonijs, libet Poëticas etiam turmas post vnum atque alterum quos in superioribus lustrationi iam stetimus, in campum producere tanquam post statariam aciem leuis armaturae velites. Horum autem primus GEORGIVS SABINVS in hanc recensionis aream prodeat, qui in Caesari-
bus Germanicis suis sub Friderico III. Austriaco ita canit.

35. Georg.
Sabinus.

Qua

Qua dedit ars nobis impressos are libellos
Facta sub hoc primum Casare nota fuit.

Hæc si temporibus Priscis inuenta fuisset

Qua nihil utilius totus hic Orbis habet
Nostra libris hodie frueretur pluribus et as

Defraudata quibus, secula nostra carent,

Hanc operosa nouam Moguntia protulit artē

Qua celebris Mogi nomen ab æne tenet.

BERNARDVS MOLLERVS noster libro 3. descriptionis Rheni quæ, anno 36. Berol. 1570. lucem vidit, eodem Carminis genere ubi Moguntinæ vrbis decora Mollerus enumerat, ita hæc exequitur.

Stulta quid enarrans nugarum rudera miror?

Vrbs alia rerum laude notanda venit.

Pra reliquis urbem Phœbi germana vetustat

Pra reliquis urbem Musa tuetur agris.

Vrbs operam Musæ si non perdocta tulisset

Et nisi cœpisset Dedala Pallas opem.

Barbaries fracto Musam damnasset honore

Barbarica Pallas, clade repulsa foret.

Vrbs veneranda sui tribuit munimēta laboris

Ære quod inuenta fuderit arte typos.

Ante typos nimij veterum periere libelli

Iam literas cernet nulla perire dies.

Vox perit, auditus gemina non concipit aure

Vox etiam calamo scripta perire valet.

Quod

Quod typus exceperit chartâ, non eximet atas:

Si ruat exemplum tempore restat opus.

Non rapitur totum si pars vane sciat adempta,

Pars etiam toti dempta nocere nequit.

Turba Camænarum felix gratare labori

Et studijs: semper vime redacta typis

Vixit Mercurius iuuenili redditus ævo,

Et postliminio mortis Apollo redit.

Hæc ille de Moguntia, quam in hoc dæporico suo similiter celebrat David Sigemundus Cassovius Poëta & ipse non infelix (extat id lib. 7. Itinerum Nicolai Reulneri)

37. David Sigemundus Cassovius.

Machina qua volucres iaculatur ab eneâ glan-

des

Hæc etiam nuper sedere reperta fuit.

Queque dedit vires æternaque robora Musis

Prodiit ars illis ingeniosa locis.

Qua nihil utilius dedit admiranda vetustas

Secula quot retro longa fuere prius.

Quamvis ingenio se iactet Itala tellus,

Efferat & laudes Gracia vana suas.

38. Nicodemus Frischlinus. His quarum addo NICODEMUM FRISCHLINUM Sueviæ suæ decus, qui in Iulio rediit in Germania laudem composita sic Eobannum Hessum loquentem introducit.

38. Nicodemus Frischlinus.

— — Primus inuentor (Typographiæ) Mo-

guntie

Vixit fatale nomen adeptus Faustus. Et postea:

Fuit

Fuit olim fuit illa barbaries Germania
Cum fœmina & viri pariter secreta litera-
rum

Nescirent, at hodie nostri homines artem istam
librariam

Docuere Gallos & Italos & Hispanos & ce-
teras

Omnes terrarum gentes.

Anonymi cuiusdam Elegiam supra in Philippi Bergomensis testimonio
retuli. MARTINVS autem CRYSIVS licet propriè ad alteram recentio-
rem classem pertineat, vbi etiam reliquum eius testimonium numerorum
expers proferetur, lib. 4. Germano-Græcia suæ Epigrammat. tertio de lau-
dibus Germaniæ sequens Carmen habet.

39. Mar-
tinus Crys-
sius.

Vrbibus hæc magnis castellisq; undiq; firma
Fortibus aucta viris artificumq; manu,
Ipsius inuentum horrendi est bombardæ frago-
ris,

Huius tormentis mœnia quassa ruunt.
Ipsa typis docuit, quosuis excudere libros,
Millenum fœtum sic opere una parit.

Hic omnes artes, omnisque scientia florent,
Germanum petijt Græcia tota solum.

Ante omnes autem IOANNES ARNOLDVS BERGELLANVS ex professo
hanc tractauit materiam in sua de Typographiæ œnomicæ Elegia, vbi inter re-
liqua ita canit.

40. Ioannes
Arn. Idus
Bergella-
nus.

Artis namq; nouæ, natū est opus arte magistra
Id quod diuini numinis instar erit.

D

Con-

Conflatis docuit libros quæ cudere signis,
Et præli dociles exprimit arte typos.

Hic ubi postremo descendit gurgite Mænus,
Excipit & socias littore Rhenus aquas:

Hanc peperit captis antiqua Moguntia muris
Horrida dū tristis fata canebat auis.

Expo-
sita.

Teutonia gentis decus, immensusque thesaurus
Tempore qui prisco, nullius usus erat.

Quem non damno sine tinea corrumpere dente
Neque situs turpi perdere labe valent.

Authorem querunt primos qui repperit huius
Archetypos artis, primaq; puncta tulit.

Decertantq; dua non parui nominis urbes
Qualibet artificem vendicat usque sibi.

Annalesq; tuos quidam Germania torquent
Bullatas nugas hac quoque parte vomunt.

Sed te ne fallat mendacis opinio vulgi,
Illius referam quæ sit origo rei.

Clarus Ioannes eni Gutenbergius hic est
Qui referat latices, quos pede fodit equus.

Quam veteres nobis argenti voce notarunt:
A puero fertur, sustinuisse virum:

Illam sed huic ciuis largita est munera grata
Cui clarum nomen Mogus habere dedit.

Primitias illic cœpit formare laboris,

Ast hic maturum protulit artis opus.

Et paulo infra non vni Gutenbergio, sed duobus simul adiutoribus eius insimul ac iunctim huius inuenti laudem tribuit:

Imparibus numeris cœlestia numina gaudent

Hoc opus exegit sic quoque sancta Trias.

Illo primus erat tunc Gutenbergus in albo

Alter erat Faustus tertius Opilio.

His addere qui volunt possunt MELCHIOREM GVILANDINVM Medicū Borussum in tractatu de papyro, Conrad. Gesnerum in pandectis lib. 13. tit. 5. Cornelium Callidiū in Calce Catalogi sui de Illust. script. Germ. ACHILLEM GASSARVM in Epitome historiarum, GASPAREM HERIONEM part. 4. Chronici selecti Germanici p. 633. vbi ann. 1550. inuentam hanc artem tradit, & Gutenbergio præter Faustum Ioannem Gensfleisch operis socium assignat. Atque hæcenus de illis qui pro Moguntinis & Germania è veteribus suffragia ferunt: Recentiores enim fastidij vitandi ergo eousque differo, donec ab altera parte qui pro Hollandis & Harlemensibus restantur, retulero.

Guiland.
Gesnerus, Mon.
Callidius, 26. n.
Hedio,
Gassarus.

CAPVT III.

Testes pro Harlemensibus de Typographia in Hollandiâ inuentâ.

Hautem oppidò perquam pauci reliquorum respectu & comparatione hæcenus comparèt. Pleriq; enim qui Harlemensium meminerūt nihil definiētes rem in medio relinquunt, imò vnus etiam atq; alter contra illos pro Moguntia pronunciant, quos omnes propterea à Iunio & reliquis feruidioribus separandos & in peculiarem classem ordinandos fore putare fortassis quis velit. *M*hi autem illos hæcenus cōiungere visum fuit, vt tamē examine desuper instituto illorum dicta inuicē collaturus sim. Primus istorū tum tempore tum conuiciandi etiam acerbitate HADRIANVS IUNIVS, *H*adria-
est, cuius integrum locum ex Barauia eius, operæ pretiū est adscribere; cū *n*us lu-
enim reliq; i qui deinde secuti sunt, eius potissimū authoritati fiderint, *h*ius.
gillarim huius viri hac de re tradita expendere oportebit. Ita igitur Iunius: *R*edeo ad urbem nostram (Harlemum) cui primam inuenta Typographica